

SOLIQ SIYOSATI VA UNING ASOSIY YO`NALISHLARI, SOLIQ TIZIMI MUAMMOLARI

Eshpo'latov Abdumalik Ulug'bek o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11286592>

Annotatsiya. Ushbu maqolada soliqning asosiy yo`nalishlari va turlari, soliq siyosati, soliq tizimidagi kamchiliklar va muammolar haqida fikr yuritilgan

Kalit so`zlar: soliq siyosati, soliq muammolari, soliq yo`nalishlari, soliq turlari.

TAX POLICY AND ITS MAIN DIRECTIONS, TAX SYSTEM PROBLEMS

Abstract. This article discusses the main directions and types of taxes, tax policy, shortcomings and problems in the tax system

Key words: tax policy, tax problems, tax directions, tax types.

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА И ЕЕ ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ

Аннотация. В статье рассматриваются основные направления и виды налогообложения, налоговая политика, недостатки и проблемы налоговой системы.

Ключевые слова: налоговая политика, налоговые проблемы, налоговые направления, виды налогов.

Jamiyat iqtisodiy taraqqiyoti bir tomondan uning ichki mexanizmiga bog`liq bo`lsa, ikkinchi tomondan boshqaruvning xarakteriga, ijtimoiy-siyosiy holatga, muvozanatga bog`liq bo`ladi.

Mazkur jarayonda ijtimoiy siyosat alohida rol o`ynaydi. Ijtimoiy siyosat o`z navbatida ichki va tashqi madaniy-ma`rifiy, siyosiy, iqtisodiy siyosat kabilarga bo`linadi. Iqtisodiy siyosat ham o`z navbatida moliya, pul-kredit, byudjet, soliq siyosati kabi turlarda amal qilib, ularni yaxlitligi makroiqtisodiy darajada qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari faoliyatlarining asosiy ajralmas qismiga aylanadi.

Shu o`rinda soliq siyosatining mazmuniga to`xtalib o`tadigan bo`lsak, yuqorida qayd etilganidek, soliq siyosati - bu iqtisodiy siyosatning ajralmas bir qismi bo`lib, davlatning muayyan davrda aniq maqsadlarga qaratilgan soliq sohasidagi faoliyatidir. U tarkiban soliqlarni joriy etish, soliqqa oid huquqiy baza yaratish, joriy etilgan soliqlar va soliqsiz to`lovlarni amaliyotda ishlash mexanizmini shakllantirish va samaradorligini oshirishga qaratilgan davlatning tegishli vakolatli organlari tomonidan kompleks tarzda olib boriladigan chora-tadbirlar yig`indisidir.

Mamlakat soliq tizimi xususiyatlari, yo`nalishlari, qanday soliqlarning joriy etilishi, ular o`rtasidagi nisbatni ta`minlash kabi masalalarni soliq siyosati belgilab beradi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida davlatning iqtisodiyotni tartibga solishdagi roli kuchayib, o`z oldiga qo`yilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda soliq siyosati muhim vosita bo`lib xizmat qiladi. Soliq siyosati amalda davlat boshqaruvining boshqa unsurlari: pul-kredit siyosati, baho siyosati kabilar bilan birgalikda mamlakatning barcha ijtimoiy-iqtisodiy sohalariga faol ta`sir etadi.

Davlat soliq siyosati orqali iqtisodiy rivojlanishni rag`batlantiradi yoki cheklaydi. Zero birinchi Prezident I.A. Karimov ta`kidlaganidek - —Soliq siyosatining vazifasi - bir tomondan, byudjet daromadining barqaror safarbarligini ta`minlashdan, ikkinchi tomondan - korxonalarni

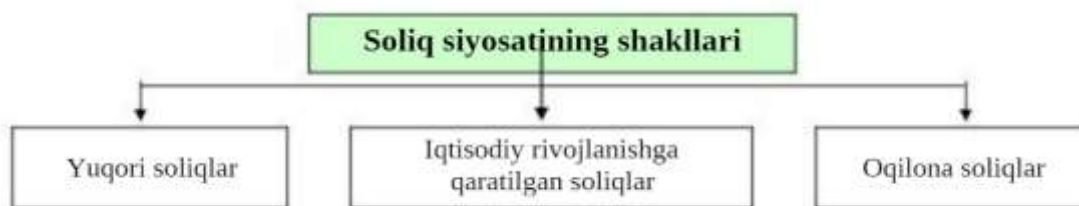
respublika uchun zarur bo`lgan mahsulotlar ishlab chiqarishni ko`paytirishga rag`batlantirishdan iborat.

Soliq siyosatining asosiy vazifasi oxir- oqibat iqtisodiy o`shishni ta`minlashga qaratilishi lozim. Aynan iqtisodiy o`shishga erishilgandagina ishlab chiqarish rivojlanishiga va uning samaradorligini ta`minlashga, aholining yashash darajasini oshishiga xizmat qiladi. Shu boisdan soliq tizimi mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidan kelib chiqqan holda doimo takomillashtirilib borilishi lozim.

Soliq siyosati davlat tomonidan iqtisodiyotni tartibga solishning bilvosita usuli hisoblanib, yuridik va jismoniy shaxslar faoliyatini tartibga solishning ma`muriy usullaridan farqli ravishda ularning iqtisodiy qiziqishidan kelib chiqqan holda ular faoliyatiga ta`sir ko`rsatiladi. Shuning uchun ham bozor iqtisodiyoti sharoitida soliq siyosati iqtisodiyotni tartibga solishning bevosita usullariga qaraganda samarali qo`llaniladi.

Soliq siyosatining shakli va yo`nalishlarining asosi bo`lib, davlatning siyosiy boshqaruvi, milliy xususiyat va maqsadlar, ma`muriy-hududiy tuzilish, turli mulk shakllari o`rtasidagi o`zaro munosabatlar kabi qator omillar hisoblanadi. Soliq siyosati iqtisodiy, moliyaviy va huquqiy munosabatlarni o`zida mujassam etgan holda soliq tizimi orqali davlat va alohida ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlarini ta`minlash uchun moliyaviy resurslarni qayta taqsimlaydi.

Soliq siyosati davlatning boshqa sohalardagi siyosati kabi soliq mexanizmining samarali amal qilishi hamda soliq tizimining samaradorligini ta`minlashda muhim ahamiyatga ega bo`lgan ilmiy asoslangan kontseptsiyasiga ega bo`lishi lozim. Davlat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yo`nalishlaridan kelib chiqqan holda soliq siyosatining turli usullaridan foydalanadi. Soliq siyosati iqtisodiy va moliyaviy siyosatning tarkibiy qismi bo`lganligi bois davlatning iqtisodiy va moliyaviy siyosatining usul va shakllaridan kelib chiqqan holda namoyon bo`ladi. Soliq siyosatining quyidagi shakllari mavjud (1-chizma)

1- chizma. Soliq siyosatining shakllari¹

Soliq siyosatining shakllaridan biri yuqori soliqlar bo`lib, ushbu shaklda davlat ko`plab soliq turlarini va yuqori soliq stavkalarini joriy etadi, soliq imtiyozlarini esa imkon darajasida qisqartiradi. Bunday soliq siyosati natijasida soliq to`lovchilarda amalda jamiyat iqtisodiy rivojlanishiga hech qanday ishonch qoldirmaydi. Shuning uchun soliq siyosatining ushbu shakli ham ko`pincha davlatning rivojlanishi shuni taqozo etgan paytlarda, ya`ni urush, iqtisodiy tanglik sharoitlarida qo`llaniladi.

Soliq siyosatining yana bir shakli iqtisodiy rivojlanishga qaratilgan soliqlar hisoblanib, davlat bunday soliq siyosati orqali soliqlarning nafaqat fiskalligini, shuning bilan birgalikda soliq to`lovchilar manfaatlarini ham hisobga oladi. Bunday sharoitda davlat birinchi navbatda o`z

¹ <https://www.collegesidekick.com/study-docs/1251497> olingan ma`lumotlar najjasida muallif tomonidan tayyorlandi

xarajatlarini, ayniqsa ijtimoiy xarajatlarni qisqartiradi. Bunday siyosatdan ko`zlangan asosiy maqsad, ushbu soliq siyosati shaklida ifodalanganidek, qulay soliq muhitini yaratish orqali investitsion faollik rag`batlantiriladi va kapital jamg`arish imkoniyatlari kengaytiriladi. Bunday soliq siyosati XX asrning 80-yillarida AQShda samarali joriy etildi va —reyganomikall nomini oldi.

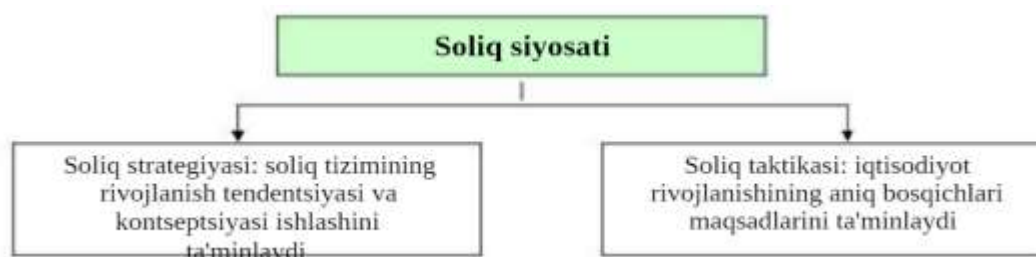
Soliq siyosatining uchinchi shakli oqilona soliqlar hisoblanib, birinchi va ikkinchi shakllar o`rtasidagi shakl hisoblanadi. Ushbu soliq siyosatining mohiyati shundan iboratki, yuridik va jismoniy shaxslarga yuqori soliqlar o`rnatilishi bilan bir vaqtda fuqarolarning ijtimoiy himoyasi ham kengaytiriladi, davlatning ijtimoiy dasturlari oshiriladi.

O`zbekiston Respublikasi soliq siyosatining asosi Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan va muvaffaqiyatli tarzda amaliyotda o`z aksini topayotgan iqtisodiy rivojlanishning besh tamoyili hisoblanadi. Soliq siyosati ana shu tamoyillar asosida tashkil etilgan bo`lib, hozirgi paytda soliq sohasida samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Soliq siyosati soliq kontseptsiyasidan kelib chiqqan holda amaliyotga tadbiiq etiladi.

Soliq kontseptsiyasi - bu soliqlarni yo`nalishlarini aniq ilmiy asoslangan holda amalga oshirish g`oyalarning yaxlitligidir. Mamlakatimizda soliq kontseptsiyasi ilmiy asosda ishlab chiqilgan bozor iqtisodiyotiga o`tish kontseptsiyasiga asoslanadi. Agar soliq kontseptsiyasi qanchalik chuqur ilmiy asosga ega bo`lsa, soliq siyosatining barqarorligi shunchalik mustahkam ta`minlanadi. O`z navbatida soliq kontseptsiyasi esa soliqlar sohasidagi chuqur ilmiy tadqiqot ishlari hamda soliq amaliyotida orttirilgan boy tajribalarni o`zaro uyg`unligiga asoslangan g`oyalarning samaradorligiga bog`liq bo`ladi.

Shuningdek, soliq siyosati barqarorligini ta`minlashda uning strategiyasi va taktikasi ishlab chiqilishi lozim. Amalga oshirilishi lozim bo`lgan tadbirlar xususiyati va muddatini e`tiborga olib soliq siyosati: soliq siyosati strategiyasi va soliq siyosati taktikasiga bo`linadi. Soliq siyosatining amalga oshirish muddatiga ko`ra tasnifini 2-chizma orqali quyidagicha ifodalash mumkin.

Soliq siyosati strategiyasida muayyan uzoqroq muddatga mo`ljallangan soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarni asosiy yo`nalishlari va chora-tadbirlari ifodalanadi. Bu esa o`z navbatida ilmiy asoslangan soliq kontseptsiyasi bilan bevosita bog`liqdir. Masalan, respublikamizda jamiyat taraqqiyotining asosiy strategiyasi qilib, ochiq bozor iqtisodiyotiga, erkin fuqarolik jamiyatiga asoslangan huquqiy, demokratik jamiyat qurish belgilangan. Soliq borasidagi ustuvor strategik vazifa esa davlat byudjeti va xo`jalik yurituvchi sub`ektlarni soliqqa oid iqtisodiy munosabatlarda muayyan uyg`unlikni ta`minlovchi soliq tizimini shakllantirish va shunga mos ravishda takomillashtirib borishdan iboratdir. Yoki boshqacha qilib aytganda, soliq siyosati strategiyasi - soliq siyosatining uzoq muddatli yo`nalishi bo`lib, ijtimoiy va iqtisodiy strategiya belgilab bergan ulkan masshtabli vazifalarni kelajakda bajarilishini ta`minlash ko`zda tutilgan soliqqa doir moliyaviy tadbirlar yig`indisidir.

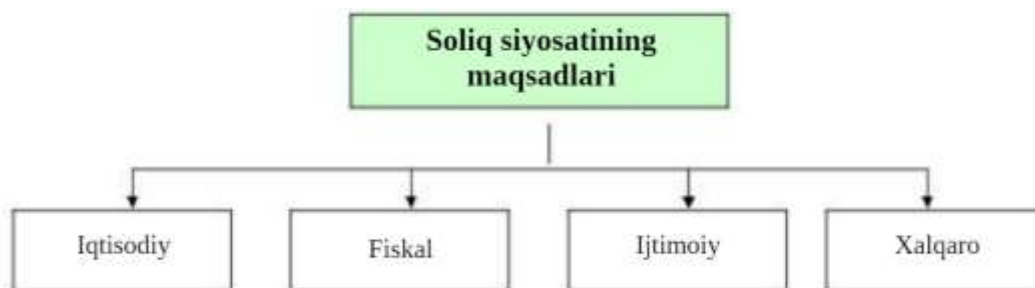

2-chizma. Soliq siyosati tasnifi²

Soliq siyosati taktikasi esa belgilangan soliq siyosati strategiyasi ijrosini ta'minlovchi, tez-tez o'zgarib turuvchi sayi-harakatlarni bildiradi, ya'ni qisqa muddatli va kichik masshtabli moliyaviy chora-tadbirlarni hal qilishga qaratilgan yo'nalishlar majmuasi - soliq siyosati taktikasi sifatida qaraladi. Soliq siyosati strategiyasi soliq siyosati taktikasiga nisbatan barqaror, ya'ni kam o'zgaruvchan bo'lib, ularning barchasi bir-biriga bog'liq holda, bir-birini to'ldirib turadi hamda yaxlit holda soliq siyosatining mohiyatini tashkil qiladi.

Mamlakatdagi ijtimoiy va iqtisodiy jarayondan kelib chiqqan holda soliq siyosatining maqsadlari belgilanadi. Shuningdek, soliq siyosatining maqsadlari jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, mamlakat iqtisodiyotini strategik rivojlanish vazifalari, davlatning xalqaro moliyaviy majburiyatlariga asoslanadi. Shuning uchun ham davlatning soliq siyosati quyidagi maqsadlarni bajaradi (3- chizma).

Soliq siyosatining iqtisodiy maqsadi iqtisodiy rivojlanish darajasini oshirish, ish faolligini jonlantirish, xo'jalik faoliyatini rag'batlantirishga qaratiladi. Fiskal maqsadi davlat hokimiyati organlarining har birini iqtisodiy va ijtimoiy siyosatini amalga oshirishlari uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar bilan ta'minlaydi. Ijtimoiy maqsadi esa daromadlarni tartibga solishga qaratilgan davlat siyosatidan kelib chiqqan holda alohida guruhlar manfaatlarini uchun milliy daromadni qayta taqsimlaydi va tengsizlikni bartaraf qilishni ta'minlashga qaratilgan. Xalqaro maqsadi boshqa mamlakatlar bilan iqtisodiy aloqlarni mustahkamlash uchun davlatning xalqaro majburiyatlarini bajarishga xizmat qiladi.

3-chizma. Soliq siyosatining maqsadlari³

Soliq siyosatining amaldagi ifodasi soliq mexanizmi orqali namoyon bo'ladi. Hozirgi paytda aynan soliq mexanizmi ko'plab mamlakatlar iqtisodiyotini tartibga solishdagi asosiy vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Soliq mexanizmi mamlakat soliq tizimining tashkiliy jihatlari, huquqiy me'yorlari va boshqaruv usullarini o'zida mujassam etadi.

Soliq mexanizmining amal qilishi, iqtisodiyotni tartibga solishda soliq elementlarini o'zida mujassam etgan soliq qonunchiligi asosida namoyon bo'ladi. Davlatning soliq siyosati orqali iqtisodiyotni tartibga solishi soliq elementlari orqali amalga oshirilib, bunday soliq elementlariga soliq stavkasi, soliq imtiyozlari, soliq bazasi, jarimalar va shu kabilar kiradi. Davlat tomonidan

² <https://www.collegesidekick.com/study-docs/1251497> olingan ma'lumotlar najasida muallif tomonidan tayyorlandi

³ <https://www.collegesidekick.com/study-docs/1251497> olingan ma'lumotlar najasida muallif tomonidan tayyorlandi

iqtisodiyotni tartibga solishda ushbu vositalardan bevosita va bilvosita foydalaniladi. Soliq siyosatining asosiy tartibga solish vositalarini quyidagicha ifodalash mumkin (4-chizma).

4-chizma. Soliq siyosatini tartibga solish vositalari⁴

Soliq siyosatining samarasi ko'p jihatdan uni huquqiy bazasining mustahkamligi bilan ifodalanadi. Bugungi kunda respublikamiz soliq siyosatining huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi, «Davlat soliq xizmati to'g'risida» gi Qonuni, hukumatning boshqa soliqqa oid qonun, qarorlari, Prezident Farmonlari va boshqa me'yoriy hujjatlar bilan izohlanadi. Soliq siyosati tarkibiy jihatdan quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- mamlakat miqyosida amal qiluvchi soliqlar va soliqsiz to'lovlarni qonuniy joriy etish;
- amal qilayotgan soliqlarni samarali ishlashini ta'minlovchi mexanizmini shakllantirish va takomillashtirish, soliqqa oid qonunlar va boshqa me'yoriy
- hujjatlarni takomillashtirib borish;
- soliq siyosatini amalga oshiruvchi tegishli vakolatli organlarni tashkil etish va ularni ushbu sohadagi vazifalarini belgilash;
- soliqqa tortish tizimini shakllantirishga qaratilgan chuqur ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish va ularni joriy etishni tashkil etish.

Respublikamizning mustaqillikka yerishishi, o'zining mustaqil soliq tizimini shakllantirishni ham taqozo etardi. Shundan kelib chiqib mustaqillikning ilk davridan e'tiboran mustaqil soliq tizimini shakllantirishga qaratilgan islohotlar izchillik bilan amalga oshirila boshlandi va ushbu islohotlarning samarasi o'laroq hozirgi paytga kelib respublikamizda bir qadar o'ziga xos bo'lgan soliq tizimi shakllantirildi.

O'ziga xos bo'lgan soliq tizimining shakllantirishini soliq siyosatining samarasi sifatida e'tirof etish mumkin. Respublikamiz davlatchilik shaklidan kelib chiqib mamlakatimizda respublika byudjeti daromadlarini shakllantirishga qaratilgan umumdavlat soliqlari va mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishga qaratilgan mahalliy soliqlar va yig'imlar amal qiladi. Soliqlarning byudjetlar o'rtasida taqsimlanishi O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi bilan mustahkamlangan bo'lib, unga muvofiq respublikamiz soliq tizimida amal qiladigan har bir soliq turi u yoki bu byudjetga tushishi qat'iy belgilab qo'yilgan.

Shuningdek Vazirlar Mahkamasining qaroriga muvofiq ayrim umumdavlat soliqlari mahalliy byudjetlarga to'liqligicha biriktirilishi yoki ulardan tushumlar respublika va mahalliy

⁴ <https://www.collegesidekick.com/study-docs/1251497> olingan ma'lumotlar najjasida muallif tomonidan tayyorlandi

byudjetlar o`rtasida taqsimlanishi mumkin. Ushbu tizim bir necha yillardan buyon mahalliy byudjetlar kamomadini bartaraf etish maqsadida amaliyotda samarali qo`llanilib kelinmoqda.

Shu o`rinda yuridik shaxslarni soliqqa tortishning muhim tartiblariga alohida to`xtalib o`tish zarur. Respublikamiz soliq qonunchiligida hozirgi vaqtda soliqqa tortishning umumbelgilangan tizimi bilan bir qatorda, soliqqa tortishning alohida tartiblari ham mavjud.

Bu tartiblar quyidagilar uchun ko`zda tutilgan:

-savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari (yalpi daromad solig`i va mol- mulk solig`ini to`laydilar);

-soddalashtirilgan soliqqa tortish tizimidan foydalanayotgan kichik tadbirkorlik sub`ektlari (yalpi tushumidan yoki yalpi daromadidan yagona soliq to`laydilar);

-qishloq xo`jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari (yagona yer solig`ini to`laydilar);

-lotereyalar, totalizatorlar va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o`yinlarni o`tkazishga ixtisoslashgan yuridik shaxslar (yalpi daromad solig`ini to`laydilar);

-tadbirkorlik faoliyatining alohida turlari bilangina shug`ullanuvchi yuridik shaxslar (bilyardxonalar, qisqa muddatli avtomobil saqlash joylari, bolalar o`yin avtomatlari qat'iy soliq to`laydilar).

Yuridik shaxslarni soliqqa tortish tartibidagi o`ziga xoslikni mamlakatimiz soliq tizimining muhim xususiyati sifatida e`tirof etish lozim. Chunki respublikamiz soliq qonunchiligiga muvofiq bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiyotida muhim bo`lgan sohalar alohida tartib bo`yicha soliqqa tortilib kelinmoqda. Shuningdek, mamlakatimiz soliq tizimining muhim xususiyatlari sifatida soliq to`lovchilarga nisbatan ko`zda tutilgan imtiyozlarni ham qayd etish mumkin.

Jumladan, eksport faoliyatini rag`batlantirishga, xorijiy investitsiyalar kirib kelishini rag`batlantirishga qaratilgan, aholining ijtimoiy shart-sharoitini hisobga olgan holdagi imtiyozlarni ularning ifodasi sifatida keltirib o`tish mumkin. Iqtisodiy adabiyotlarda soliq siyosatining asosiy yo`nalishlari sifatida ikki yo`nalish: korxonalar va tashkilotlarga nisbatan soliq siyosati va aholining turli ijtimoiy guruhlar uchun soliq siyosati kabi yo`nalishlarga bo`lib o`rganiladi.

XULOSA

Respublikamiz mustaqilligining dastlabki yillarida davlat soliq siyosatining asosiy yo`nalishi bozor munosabatlarini qaror toptirishga qaratilgan qator ilmiy asoslangan soliqlarni joriy etish va shu orqali mavjud soliq tizimini tubdan qayta tashkil etishdan iborat bo`ldi. Soliq siyosatining keyingi yo`nalishi esa joriy etilgan soliqlarni samarali amal qilishini ta`minlash maqsadida soliq munosabatlarini amalga oshiruvchi tegishli muassasalarni tashkil etishga qaratildi.

REFERENCES

1. M.komiljonovich. Tadbirkorlik faoliyatini soliqqa tortish tizimini takomillashtirish. Scientific progress volume 3 | issue 3 | 2022
2. U. To`lakov, O. Mahmudov soliqqa tortish asoslari. T-2011
3. Mamatkadirovna, K,G & Tohirova, D,J. (2023). METHOD OF TEACHING ANTONYMS IN MILITARY SYSTEM. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development 17, 110-112

4. Mamatkadirovna, K, G & Sirayeva, S, A. (2023) THE STRUCTION OF SYNONYMS IN UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development 17, 106-109
5. Karimova, G. (2020) Some considerations about the process of lexicalization of grammatical units. Результаты научных исследований в условиях пандемии (COVID-19) 1 (04), 112-114